

Mubina Moker

Reinterpretacija prijevoda *Pendname* hafiza Mehmed-ef. Mulahalilovića Hulusija

UDK 821.22-84 : 398.9

Sažetak

Ovim radom želi se predstaviti autentični prijevod *Pendname* hafiza Mehmed-ef. Mulahalilovića Hulusija, zabilježen u Rokovniku koji se danas čuva u Biblioteci Bošnjačkog instituta u Sarajevu¹. Rokovnik je pripadao porodici Mulahalilović iz Tuzle, preciznije Mulahalilović Enveru, sinu hafiza Hulusija. Rokovnik datira iz 1981. god. i vodi se kao poklon Alije Širbegovića Bošnjačkom institutu, iz maja 2001. god. Rad će pokazati razlike, na semantičkoj i stilskoj ravni, između Hulusijevog prijevoda *Pendname*, koji je zabilježen u poetskoj formi, i proznog prijevoda koji je objavio Izdavački centar Islamske zajednice u BiH El-Kalem 1990. god.

Ključne riječi: Ahmed-ef. Mešić, Hafiz Hulusi, Salih Trako, *Pendname*, Zijauddin-ef. Huršidić.

¹ Zahvaljujem se prof. Melihi Terzić iz Tuzle, zakonskoj nasljednici zaostavštine hafiza Mehmeda Hulusija Mulahalilovića, uz čiju dozvolu mi je Bošnjački institut stavio na raspolaganje Rokovnik. Veliko hvala mr. Amini Rizvanbegović-Džuvić, direktorici Bošnjačkog instituta, kao i ljubaznom osoblju Biblioteke Narcisi Puljek – Bubrić i, posebno, Saninu Hatiboviću.

Kratki osvrt na poziciju *Pendname* u kulturnoj povijesti Bosne

Didaktičko djelo *Pendnama* (Knjiga savjetâ), koje se pripisuje Šejhu Attaru Nišaburiju, imalo je iznimno značajnu ulogu u kulturnoj povijesti Bosne i Hercegovine. Prisustvo *Pendname* u Bosni datira preko četiri stotine godina, preciznije od 1004/1595 godine., kada je u Mostaru sa izvornika na perzijskom jeziku prepisan primjerak ovog djela (Ždralović, 1988: II/ 31). Ali prepisivačka djelatnost samo je jedan od višedimenzionalnih aspekata prisustva *Pendname*. Nećemo se baviti povijesnim okvirom, niti utjecajem, širenjem i velikom zainteresiranošću za proučavanje ovog djela, jer to nije predmet ovoga rada, stoga ćemo samo ukazati da su razlozi ovog fenomena višeslojni, što je već bilo predmetom iscrpnije znanstvene analize (Drkić, Reisi, 2021: 157–165). Ono što se sa sigurnošću može kazati jeste da je, uz *Mesneviju* hazreti Mevlane Dželaluddina Rumija, *Pendnama* bila najpoznatije djelo klasične perzijske književnosti koje se tumačilo i izučavalo na našim prostorima. Prisustvo *Pendname* može se analizirati na dvije ravni: islamska obrazovna predavanja i institucionalni obrazovni proces.

1. Islamska obrazovna predavanja / *sobbeti* iz različitih islamskih disciplina održavali su se u kućama tesavvufski orijentiranih bosanskih alima za uži krug slušatelja, i ta se tradicija njegovala sve do iza Drugog svjetskog rata. Više od dvije stotine godina i *Pendnama* je predstavljala važan segment poduke putem islamskih predavanja. U novijoj povijesti, u periodu između dva svjetska rata, tumačenje *Pendname* su inicirali Numan Bajraktarević Nunija i hadži Mujaga Merhemić Hajri, koji su perzijski jezik učili kod Mustafe Nedžati Hadžihalilovića. Prvo predavanje iz *Pendname* održano je u jesen 1933. godine u kući Numana Bajraktarevića uz prisustvo dva istaknuta alima, hadži Mujage Merhemića i hadži šejh Fejzulah-ef. Hadžibajrića. Nakon nekoliko predavanja tumačenja *Pendname* nastavljeno je u kući hadži Mujage Merhemića. Predavanja je hadži

Mujaga držao srijedom, i *Pendnamu* je tumačio do maja 1935. godine. Neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata, u proljeće 1946. god., tradiciju kazivanja i tumačenja *Pendname* nastavio je prof. Šaćir Sikirić. Prvo predavanje održano je u kući hadži šejha Fejzulah-ef. Hadžibajrića. Predavanja su održavana tokom 1946. i 1947. godine. Nakon prof. Sikirića prestalo je tumačenje *Pendname* (Moker, 2010: 289).

2. *Pendnama* je bila dio obrazovnog procesa u medresama za vrijeme osmanske uprave, ali i nakon što je Bosna ušla u sastav Austro-Ugarske monarhije, gdje se izučavala kao zaseban školski predmet – “Pendi Attar”. Ocjena iz predmeta “Pendi Attar” upisivana je u svjedodžbu. Uz Sadijev *Du-listan*, *Pendnama* je služila kao udžbenik iz islamske etike. Također, kandidati za prijem u Dārul-muallimīn, Školu za obrazovanje učitelja, bili su obavezni na prijemnom ispitu pokazati i određeni nivo znanja iz perzijskog jezika, a provjera je vršena na temelju djela *Pendi Attar*, to jest uvjet za uspješno polaganje ispita bilo je pravilno čitanje i prevodenje značenja teksta *Pendname* (Čurić, 1983: 120, 159). Ova je činjenica veoma bitna jer Dārul-muallimīn predstavlja prvi vid educiranja nastavnog kadra u Bosni budući da su se u ovoj školi osposobljavali učitelji za Sibjan mektebe i niže medrese (Moker, 2010: 280).

Godine 1906. perzijski jezik potpuno je potisnut iz obrazovnog sistema.

Prevodilački rad hafiza Hulusija

Na osnovu *Registra* iz porodične biblioteke Mulahalilović u kojem je zabilježena znanstvena zaostavština hafiza Mehmed-ef. Mulahalilovića Hulusija (4. maja 1878. – 6. aprila 1952, Gornji Rahić), njegov rad se može motriti na tri ravni: autentični radovi, prevodilački rad i prepisivačka djelatnost, iz čega se da zaključiti da su u njegovoj ličnosti objedinjeni: leksikograf, prevodilac sa sva tri orijentalna jezika, arapskog, turskog i perzijskog, izvanredan kaligraf, a uza sve to i hafiz

Kur'ana Časnog. Budući da je hafiz Hulusi sve svoje radove pisao arebicom, može se kazati da je on bio i svojevrsan promotor alhamijado književnosti. U ovom ćemo se radu ograničiti samo na predstavljanje njegove prevodilačke aktivnosti, a prema spomenutom Registru:

Redni broj 82: *Hutab wa du'ā mağmu'asi*; Mehmed Hulusi Mulahalilović; 12 listova promjera 15 × 12 cm.; oblast: *Zbirka molitvi i hutbi*.

Redni broj 91: *Risalei ablak ala lisani Bosnevi*; na arebici i latinici, sa turskog jezika preveo hafiz Mehmed Hulusi Mulahalilović; god. prijevoda 1327/1909²; 22 stranice promjera 21 × 17 cm.; vrsta pisma: riq'a; naučna oblast: Pouke o islamskom vladanju (ponašanju). Hafiz Hulusi imao je 31. godinu kada je preveo ovo djelo.

Redni broj 92: *Pendi Attar*, terdžume ala lisani Bosnevi, sa perzijskog jezika preveo: hafiz Mehmed Hulusi Mulahalilović; god. prijevoda 1322/1904; 18 stranica promjera 21 × 17 cm.; vrsta pisma: ta'liq; naučna oblast: Pouke o islamskom vladanju (ponašanju).

Prema podacima iz *Registra* hafiz Hulusi se u periodu od 1904. do 1926. godine intenzivno bavio znanstvenim radom i prepisivačkom djelatnošću. Najplodonosnija godina znanstvenog i prepisivačkog rada je, na osnovu *Registra*, 1926. godina. Tada je hafiz Hulusi imao 48 godina. Ako znamo da je poslaniku Muhammedu, alejhisselam, Objava počela dolaziti u četrdesetoj godini života, onda se može kazati da nam je hafiz Hulusi podario plodove svoga rada u dobu pune intelektualne i životne zrelosti.

Uopćeno o prijevodu

Pendname hafiza Hulusija

Kada je hafiz Mehmed Hulusi Mulahalilović 19. rebiul-evvela 1322. h. g. /25. maja 1904, kao veoma mlad, u 26. godini života završio prijevod *Pendname*, nije mogao ni slutiti da će ovo njegovo znanstveno pregnuće obilježiti kulturnu povijest Bosne i Hercegovine. Naime, Hulusijev prijevod

Pendname prvi je integralni prijevod jednog perzijskog djela sa izvornika na bosanski jezik. Prijevod je napisan na bosanskom jeziku arapskim ta'liq pismom. Dakle, pripada djelima alhamijado književnosti³ i to u vrijeme kada Bosna više nije bila dijelom Osmanske imperije.

Pendnamu je hafiz Hulusi preveo u poetskoj formi mesneviye i sadrži 900 distiha. Djelo je prevedeno prema rukopisu Ahmeda Ševketa štampanom u Istanbulu 1280. h.g./1863-1864, a izdavač je bio hadži Ali Rida-ef. Prevodilac se u prevodenju pomagao komentarom koji je napisao Ismail Haki el-Uskudari (1652-1734). Komentar je napisan 1136. h.g./1723. u Bursi, a štampan je 1287. h.g./1870. u Istanbulu (Mulahalilović, 1981: 13).

Od prijevoda *Pendname* pa do smrti hafiza Hulusija 1952 god. proteklo je 48 godina, a da on za to vrijeme nikada nije nagovijestio da je preveo ovo djelo. Prijevod je objelodanjen 38 godina nakon smrti hafiza Hulusija, to jest 1990. god. Dakle, ukupno 86 godina prijevod *Pendname* nije bio dostupan javnosti.

Promocija Hulusijevog prijevoda *Pendname* održana je 1990. god. u Tuzli i predstavljala je iznimno značajan kulturni događaj. Tom će prilikom jedan od promotora prijevoda Mulahalilović Enver između ostalog kazati:

“A sada nešto o recenziji prijevoda *Pendname* na naš jezik. I ovom prilikom posebno i sa velikim zadovoljstvom ističem da je prvu i glavnu recenziju prijevoda *Pendname* temeljito, vrlo stručno i savjesno obavio prof. Ahmed-ef. Mešić. Svojom recenzijom on je razriješio sve nejasnoće i dileme oko moje transliteracije alhamijado prijevoda *Pendname* i njene pripreme srazniviši je s perzijskim originalom. Zato sam mu nesebično zahvalan. Moram istaknuti da je Ahmed-ef. pored recenzije, uz prijevod uradio i napisao opširan pogovor na 13 kucanih strana u kojemu je vrlo stručno iznio svoja viđenja i gledanja na *Pendnamu*, njezinog autora Feridudina Muhammeda Attara i njegove kritičare, na prevodioce *Pendname*, i drugo, što zaslužuje posebnu pažnju i priznanje.”⁴

Također, bitno je istaknuti da se u Knjižnici grada Zagreba može pronaći prijevod *Pendname* hafiza Hulusija.

² Vjerovatno godina u kojoj je prijevod djela završen.

³ Stvaralaštvo na bosanskom jeziku pisano arapskim pismom.

⁴ Tekst je zabilježen na osnovu audiokasete koju mi je 6. juna 2010. god. velikodušno ustupio dr. Izet Pajević iz Tuzle, te mu se ovom prilikom srdačno zahvaljujem.

Smatramo da je ovo prilika da se u radu prijetimo i Jusuf Zijaudin-ef. Huršidića, pred kojim je hafiz Hulusi učio perzijski jezik, ali se njegovo ime ne spominje među imenima predavača Čačak medrese. Naime, kako je u porodičnom Rokovniku zabilježio Enver Mulahalilović, hafiz Mehmed Hulusi osnovno obrazovanje stekao je u svom rodnom mjestu Gornjem Rahiću, a Čačak medresu završio je u Brčkom pred muderrisom Jusuf Zijaudin-ef. Huršidićem, također rodom iz Gornjeg Rahića (Mulahalilović, 1981: 29).

Pišući ovaj rad pokušala sam pronaći više podataka o muderrisima Čačak medrese. Najprecizniji i najobuhvatniji tekst koji sam imala na raspolaganju napisao je Jusuf Mulić, 2013. godine, pod naslovom *Čačak medresa u Brčkom*. O nastavnici i upraviteljima medrese u tekstu stoji:

“U čitavom periodu svoje opstojnosti, u Čačak medresi je radio samo jedan muderis koji je bio i njen upravitelj. Od kraja XIX stoljeća muderisi su imali pomoćnike (muavina), koji su bili imami gradskih džamija i mualimi mekteba i taj su posao obavljali kao dopunski.

Od sredine XVIII stoljeća muderisi Čačak medrese bili su pripadnici roda Čokić, ali se kao prvi spominje hadži Muhamed ef., sin Mula Mehmed ef., imama u Brčkom, koji je tu službu obavljao od 1858. do 1888., odnosno tri decenije.

Mehmeda ef. je naslijedio Jusuf ef. Krajišnik i na toj dužnosti ostao do 1914. godine, imao je pomoćnika, ali je njegovo ime ostalo nepoznato“ (Mulić, 2013: 130–131).

Dakle, nigdje se ne spominje ime Zijaudin-ef. Huršidića. Možda je upravo nepoznati pomoćnik Jusuf-ef. Krajišnika mogao biti Zijaudin-ef. Huršidić, jer se godine službovanja efendije Krajišnika i njegovog pomoćnika poklapaju sa periodom u kojem je prevodilac *Pendname* pohađao i završio Čačak medresu. Ali ovo ostaje samo na ravni pretpostavke koja iziskuje istraživanje arhivske građe Gornjeg Rahića. Ono na čemu temeljnim ovu pretpostavku jeste da je prof. Ahmed ef. Mešić, recenzirajući rukopis uz prijevod *Pendname* uz gore spomenutu zabilješku Envera Mulahalilovića, dopisao crvenom hemijskom olovkom tačan datum kada je Čačak medresu završio hafiz Hulusi: 15. jula 1901 / 29. rebiul-evvela 1319., te pored imena Zijaudin-ef. Huršidića u zagradi

dodao rečenicu: “U Medresi je (hafiz Hulusi – op. aut.) pored arapskog i turskog učio i perzijski jezik, a *Pendnamu* od F. M. A.⁴ kao obaveznu lekturu” (Mulahalilović, 1981: 29).

Podatak iz Rokovnika koji navodi Ahmed-ef. Mešić – da je Zijaudin-ef. Huršidić hafiza Hulusija uveo u perzijski jezik, mogao bi biti polazište za ozbiljnije istraživanje o ovom, čini se marginaliziranom bošnjačkom alimu, koji je kroz svoga učenika neizravno doprinio promoviranju perzijskoga jezika i književnosti u Bosni i Hercegovini.

Odluke prijevoda *Pendname* hafiza Hulusija

Kao što je kazano, prijevod *Pendname* hafiza Mehmeda Hulusija pripada alhamijado književnosti. U početku je hafiz Hulusi prijevod stihova arabicom pisao na zasebnim listovima. Nakon toga je prvu verziju prijevoda redigirao, i konačnu varijantu prijevoda upisivao u svesku od 40 listova, formata 21 × 17 cm. U svesci je na 18 str. upisano 230 distiha, na perzijskom jeziku i u prijevodu (Ibidem, str. 7–8). Ova sveska predstavlja I koncept prijevoda.

II koncept je transliteracija prijevoda koju je uradio Enver Mulahalilović. Prijevod pisan latinicom zabilježen je u Rokovniku crne boje koji datira iz 1981. god. Transliteracija je završena 25. muharrema 1405. h. g./20. oktobra 1984.

O svome radu Enver Mulahalilović piše: “Da bih sa svoje strane pomogao da se ovaj prijevod sačuva odlučio sam da ga u cijelosti, u zasebnoj svesci, prepisem i to latiničnim pismom, kako bi na taj način – bez obzira da li će biti štampan ili ne – bio pristupačan i onima koji ne poznaju alhamijado pismo, posebno prevodiočevim potomcima (Ibidem, str. 9).”

Kako navodi Enver Mulahalilović, prilikom prepisivanja rukopisa vršio je manje stilske korekcije, kao što su mijenjanje reda riječi, kako bi stih prilagodio duhu bosanskog jezika. Također je neke arhaizme i manje poznate turcizme zamijenio odgovarajućim usvojenicama čija je upotreba bila zastupljena u govornom jeziku nastojeći pri tome sačuvati autentičnost

⁴ Feriduddin Muhammed Attar. Ahmed-ef. je napisao inicijale zbog nedostatka prostora u Rokovniku (op. aut.).

Hulusijeva prijevoda. Uvriježeni i svakodnevni turcizmi zadržani su u izvornom obliku onako kako ih je prevodilac Hulusi navodio u stihovima. Neki su stihovi prevedeni u dvije varijante, te je Mulahalilović odabirao onaj prijevod koji je po njegovom mišljenju bio bliži duhu bosanskoga jezika (Ibidem, str. 9).

Kao što je na promociji *Pendname* kazao Enver Mulahalilović, prvu recenziju i prvu redakciju II koncepta prijevoda prepisanog od strane Envera Mulahalilovića uradio je prof. Ahmed-ef. Mešić. On je prijevod komparirao sa izvornikom na perzijskom jeziku i u samom Rokovniku, crvenom hemijskom olovkom, vršio je nužne i neophodne korekcije u prijevodu, pri tome na svaki način nastojeći sačuvati prevoditeljevu stilsku autentičnost. Recenziju je Ahmed ef. završio 23. šabana 1407. h. g. / 29. aprila 1987. (Ibidem, str. 216.). Treba napomenuti da je Ahmed-efendija recenzirao rukopis u cjelini, da je, dakle, osim prijevoda recenzirao i uvod koji je napisao Enver Mulahalilović.

Na posljednjoj, 217. strani Rokovnika Enver Mulahalilović je napisao: "Ovaj recenzirani rad od strane Ahmed-ef. Mešića, kao prečišćeni tekst, prepisao sam rukom u posebnoj svesci (bloku) na dvije stotine sedamdeset i tri stranice, zajedno s dopunama.

U Tuzli, 1. ramazana 1407 h. g. / 29. aprila 1987."

Prijevod *Pendname* hafiza Mehmeda Hulusija Mulahalilovića objavio je 1990. godine Izdavački centar Islamske zajednice u BiH El-Kalem. U impresumu se kao redaktor prijevoda, uz prof. Ahmed-ef. Mešića, navodi i prof. Salih Trako. Profesor Trako je vrlo vjerovatno obavio redakciju II koncepta prijevoda odnosno *prečišćenog teksta* *Pendname*, koji je Enver Mulahalilović prepisao nakon redakture prof. Ahmed-ef. Mešića. I ta je konačna redakcija objavljena. Ne dovodeći u pitanje znanstvene kompetencije prof. Trake, koji je i autorici ovoga rada držao vježbe iz perzijskog jezika, mora se konstatirati da su njegove intervencije izmijenile autentični tekst prijevoda do neprepoznatljivosti, te da ima velikih odstupanja u usporedbi sa redakturom prof. Ahmed-ef. Mešića, koji je nastojao sačuvati stilsku autentičnost prevodioca i intervenirao samo

u slučajevima kada prijevod nije bio posve jasan, ili kada bi za neku riječ koju je upotrijebio prevodilac pronašao bolji ekvivalent u bosanskom jeziku koji daje preciznije značenje izvorne riječi na perzijskom jeziku.

U nastavku će se ukazati na odlike prijevoda hafiza Hulusija kompariranjem objavljenog prijevoda *Pendname* s prijevodom iz Rokovnika.

1. Prevodilac hafiz Hulusi nastojao je stihove prevoditi u slobodnom jedanaestercu, te je iz njegova prijevoda vidljivo da se radi o poetskoj formi mesnevice u kojoj se rimuju polustihovi. Međutim, nakon konačne redakture, u objavljenom prijevodu *Pendname*, doima se da je prevodilac doslovno i opisno prevodio stihove i to u formi proze. Štaviše, objavljeni prijevod više nalikuje komentaru ovog djela jer je opterećen dodatnim značenjima u zagradi kojih nema u prvoj varijanti prijevoda. Ovo je sasvim jasno upoređujući dva prijevoda:

Protiv Njega kad neprijatelj strijele okida na Njega učinio je nešto ravno komarcu.

(Attar, 1990: 21)

Prijevod hafiza Hulusija:

Na Njegovu stranu kad protivnik strijele baca, nemoćniji je i sićušniji od komarca.

Njemu, koji u vodi dušmane uguši, Učinio je da iz tvrde stijene kamila izađe.

(Attar, 1990: 21)

Prijevod hafiza Hulusija:

Njemu Koji protivnike u vodi podavi, a od tvrde stijene devu uspravi.

Onaj kome je devet nebeskih sfera mjesto Mi'radža, Vjerovjesnici i dobri od Njega su ovisni.

(Attar, 1990: 23)

Prijevod hafiza Hulusija:

Kroz devet nebesa učini Mi'radž, Pejgamberi i evlije njemu su muhtadž.

Tko Istinitoga priznaje on je istinski učen, tko spoznaju ne postigne, ne spada u ljudsku vrstu.

(Attar, 1990: 71)

Prijevod hafiza Hulusija:

*Ko Istinitoga spozna, on znalac je,
ko spoznaju ne postigne, čovjek nije.*

*Onaj džehennem što se naziva sekar,
on će oholima i tvrdicama biti boravište.*

(Attar, 1990: 81)

Prijevod hafiza Hulusija:

*Onaj džehennem što se naziva sekar,
on će oholima i tvrdicama biti mekar.*

U posljednjem stihu objavljenog prijevoda primjećuje se nedosljednost, jer je u prvom polustihu zadržan kur'anski termin *sekar*, dočim je u drugom polustihu arapski termin *mekar* preveden, čime je narušena rima stiha. A prevodilac hafiz Hulusi upravo je zbog rime zadržao arapski termin *mekar*.

2. Jedna od odlika prijevoda *Pendname* hafiza Hulusija jeste i veliki broj usvojenica iz arapskog, turskog i perzijskog jezika, koje su nakon konačne redakture zamijenjene drugim izrazima. Kao primjer mogu poslužiti ranije navedeni stihovi,

*Kroz devet nebesa učini Mi'radž,
Pejgamberi i evlije njemu su muhtadž.*

Ili:

*Onaj džehennem što se naziva sekar,
on će oholima i tvrdicama biti mekar.*

Iz Hulusijevog prijevoda ovih stihova vidi se da je njegov prijevod bliži izvorniku na perzijskom jeziku, jer je on zadržavao izraze *evlije*, *muhtadž* [...] koji su navedeni u izvorniku i koji imaju raširenu upotrebu u bosanskom jeziku, dočim su u objavljenom prijevodu oni zamijenjeni ekvivalentima bosanskog jezika, čime je narušena rima stihova. Što se izrazā *sekar* i *mekar* tiče, na kraju objavljenog prijevoda *Pendname* kao dodatak urađen je rječnik za objašnjenje manje poznatih pojmova, tako da su stihovi i u prvobitnoj verziji prijevoda jasni;

Ili:

*Ako tvoj drug zijančer bude, dijete,
ti mu svoje prijateljstvo uskrati, dijete.*

A u objavljenom prijevodu stoji:

*Ako tvoj prijatelj, sine, štetočinac bude,
prođi se, sine, takvog prijatelja.*

(Attar, 1990: 95)

Prijevod hafiza Hulusija i u ovom je stihu bliži izvorniku u kojem je upotrijebljen perzijski izraz *zijančer*, za kojeg je u bosanskom jeziku prevodilac pronašao ekvivalent *zijančer*.

Također, termin *hizmet* kojim je naslovljeno jedno od poglavlja *Pendname*, a koji se osim u tom poglavlju spominje i u velikom broju drugih stihova, zamijenjen je terminom *služenje* (Attar, 1990: 73). Termin *hizmečar* zamijenjen je izrazom *služitelj*, kao u stihu:

*Služiteljima je mjesto u Džennetu,
na Dan proživljenja će biti bez polaganja računa
i knjiga.*

(Ibidem)

Prijevod hafiza Hulusija:

*Hizmečari u Džennetu mjesto imaju,
bez računa i knjiga biće na Mahšeru!*

Hafiz Hulusi u prijevodu je zadržao termin *Mahšer*, koji je upotrijebljen u izvorniku na perzijskom jeziku.

Isti je slučaj i sa općevriježenim terminom *musafir*, koji je zamijenjen izrazom *putnik* osim u nekoliko stihova u kojima je zadržan izvorni oblik.

3. U objavljenom prijevodu *Pendname* primjećuje se nedosljednost u prevodenju jednog te istog termina. Primjer je termin *arif*, koji se u objavljenom prijevodu u jednom stihu zadržava u izvornom obliku, dok se u drugom prevodi opisno, a u nekim stihovima je dat izvorni oblik uz ekvivalent u zagradi:

*Arif je bezbrižan i za ovaj i za onaj svijet,
jer se on samo za Gospodara zanima.*

(Attar, 1990: 71)

Prijevod hafiza Hulusija:

*Arif i za dun'ja i za Ahiret bezbrižan je,
jer on samo za Gospodara zanima se.*

Ili:

*Tko Allaha upozna, u srcu mu je ljubav i vjernost,
njegov je posao da Prijatelju zahvaljuje.*

(Ibidem)

Prijevod hafiza Hulusija:

*Ko je arif, to ljubavlju i vjernošću iskazuje,
i na tome s molbom zahvaljuje!*

Ili:

*Za arifa (spoznavaoca) nema straha za ovaj život,
štaviše, on na njega pažnju ne obraća.*

(Ibidem)

Prijevod hafiza Hulusija:

*Nema straha za ovaj život, za arifa,
štaviše, on ne obraća pažnju na njega.*

Također, već spomenuti termin *hizmet* u nekim se stihovima zadržava u autentičnom obliku, a u nekim prevodi kao služenje.

4. U svome prijevodu prevodilac hafiz Hulusi veoma je lijepo napravio distinkciju između perzijskog termina *behešt* i arapskog termina Džennet. Tako *behešt* prevodi kao Raj, a termin Džennet ostavlja u autentičnom obliku. Isti je slučaj i kada se radi o perzijskom terminu *dūzah*, koji prevodi kao pakao, a arapski termin Džehennem zadržava u autentičnom obliku. Međutim, u objavljenom se prijevodu kroz cijeli tekst koristi arapska terminologija. Primjera radi, hafiz Hulusi je preveo:

*Da ti mjesto nađeš u Raju Adn,
Allahovim stvorenjima budi milostan!*

U objavljenom prijevodu stoji:

*Da u dženneti-adnu mjesto nađeš,
ukazuj milost Božijim stvorenjima.*

(Ibidem, str. 100)

*Ko za grijeh traži oprost,
Allah će od paklene vatre sačuvati' ga.*

U objavljenom prijevodu stoji:

*Tko za grijeh oprost od Boga traži,
Istiniti će ga sačuvati od džehennemske vatre.*

(Ibidem, str. 83)

Ili:

*Pošto svako mora preći preko pakla,
nema mjesta radovanju uz ovolike strahote.*

U objavljenom prijevodu stoji:

*Pošto svatko mora preći preko džehennema,
nema mjesta radovanju uz ovoliku opasnost.*

(Ibidem, str. 100)

5. Još jedna veoma znakovita odlika prijevoda hafiza Hulusija jeste što on Božija imena, od kojih se u tekstu najčešće spominje ime *Hakk*, Istiniti Bog, prevodi vlastitim Božijim imenom Allah. Redaktori, i prof. Ahmed-ef. Mešić i prof. Salih Trako insistirali su na prijevodu koji korespondira sa izvornikom.

Primjera radi, u objavljenom prijevodu stoji:

Budi pokoran Istinitome,

a hafiz Hulusi je preveo: *Svom Allahu budi pokoran;*

Ili:

Istinitome Bogu se moli

hafiz Hulusi je preveo: *Dragom Allahu se moli;*

Ili:

Niko ti osim Istinitog ne može pomoći

hafiz Hulusi je preveo: *Niko ti osim tvog Allaha ne može pomoći;*

Ili:

Istinitom budi rob

hafiz Hulusi je preveo: *Dragom Allahu budi rob.*

Autorica ovih redova smatra da nije bilo potrebe za ovim intervencijama. Prvi razlog je taj što je u perzijskom izvorniku izraz *Hakk* upotrebljavan da bi se ispoštovala rima i metar. Dakle, navođenje vlastitog Božijeg imena Allah umjesto imena *Hakk* ničim ne narušava značenje stiha.

Drugi razlog je taj što je ovo bio potpuno svjesni odabir hafiza Hulusija. Iz primjera koji su navedeni izbija emocija koja je potaknuta dubokom povezanošću s Bogom. Ovako piše čovjek

koji iskreno svim svojim bićem voli i osjeća Boga i Njegovu blizinu, a hafiz Hulusi je svoga dragog Allaha volio dubokom čistom ljubavlju. Imajući sve ovo u vidu cijenili smo da nije bilo neophodno insistirati na doslovnom prijevodu kada se upotrebom imena Allah ne narušava suštinsko značenje stiha, napose što je i u ovom stihu objavljenog prijevoda termin *Hakk* iz perzijskog izvornika preveden izrazom Bog.

*Dobro znaj, o dijete, šta je čovječnost (hrabrost, velikodušnost),
prvo je Boga se u tajnosti bojati.*

(Ibidem, str. 97)

Prijevod hafiza Hulusija:

*Dobro znaj šta je čojstvo, sinak moj,
kao prvo, Allaha se u tajnosti boj!*

Ovaj stih poslužiti će kao primjer da ukažemo na još jednu, smatramo nepotrebnu intervenciju prof. Trake, ne samo u ovome nego u velikom broju stihova. Radi se o perzijskoj riječi *pesar* u značenju: sin; dječak, dijete (Moker, Haverić, 2010: 237). Hafiz Hulusi je prevodio kao sine ili sinak, ali je prof. Trako ovu riječ zamjenjivao riječju dijete.

6. Odlika prijevoda hafiza Hulusija jeste i originalnost koja do izražaja dolazi u odabiru izraza kojima prevodi neke termine. Tako termin *gaflet* prevodi izrazom učmalost, te je naslov posljednjeg poglavlja *Pendname* preveo kao "Buđenje iz učmalosti". U nastavku će se dva izraza *gaflet* i učmalost komparirati na semantičkoj ravni i pokazati da postoji poveznica između njih.

Gaflet ima značenja: zaboravljanje; neznanje; nemar, nehat; duhovni nemar (Moker, Haverić, 2010, str. 761).

U *Rječniku bosanskoga jezika* nalazi se samo gl. oblik imenice učmalost, odnosno glagol *učmati* čija su značenja slijedeća: sparušiti se; uvehnuti; uspavati se; postati ustajao (Halilović, Palić, Šehović, 2010, str. 1364).

Osoba koja je u *gafletu* živi u stanju zaborava; neznanja; nemara, nehata prema Allahu dželle šanuhu; drugim riječima u stanju bogootuđenosti koje u konačnici vodi u stanje samootuđenosti, odnosno otuđenosti od vlastitoga bića i njegove ademovske suštine.

Učmalost je stanje osobe koja je učmala. Ako ovaj izraz motrimo na duhovnoj ravni kako ga je u prijevodu i upotrebljavao hafiz Hulusi, onda bi *učmalost* označavala duhovnu sparušenost; uvehnutost; uspavanost; ustajalost. Islam čovjeka uči dinamičnosti, kreativnom mišljenju, autentičnosti, na tragu toga sva pobrojana značenja učmalosti predstavljaju dominantna svojstva bogo/samootuđenih osoba. Ovim kratkim objašnjenjem nastojalo se pokazati da nema suštinske razlike između termina *gaflet* i *učmalost* i da *učmalost* može korespondirati sa terminom *gaflet*.

U stihovima je prevodilac ipak zadržao autentični izraz *gaflet* iz izvornika na perzijskom koji je zadržan i u prvoj redakaturi prijevoda:

*Nemoj prama svome Allahu gafil biti,
nemoj, kao gafil, na krivom putu biti.*

U objavljenom prijevodu je u prvom polustihu termin *gaflet* preveden kao nemarnost, a u drugom kao bezbožništvo.

*Boga traži, ne budi nemaran,
nemoj kao bezbožnik na lošem putu biti.*

(Attar, 1990: 99)

Termin *eyb* iz perzijskog izvornika hafiz Hulusi prevodi izrazom sramota. *Eyb* ima slijedeća značenja: greška, mahana, nedostatak; grijeh (Moker, Haverić, 2010: 749).

Prema *Rječniku bosanskoga jezika* jedno od značenja glagola *sramiti se* je: osjećati sram, stid; stidjeti se ružnih djela (Halilović, Palić, Šehović, 2010: 1237). Prema istom izvoru značenje *sramote* je: ono što sramoti, ono zbog čega se treba sramiti (Ibidem).

Hafiz Hulusi je termin *eyb*, uz njegovo primarno značenje, razumijevao i kao grijeh i zbog toga ga prevodi kao *sramotu*, što su oba redaktora prijevoda uvažila.

Kada je prijevod *Pendname* priveo kraju, hafiz Hulusi je napisao: "Hvala Allahu na završetku (prijevoda ovog spjeva) i molim Allaha da mi oprosti za sve moje propuste i greške koje stalno pravim. Konačno se završi ovaj rad."

Nažalost, i ova je rečenica u objavljenom prijevodu *Pendname* izmijenjena:

"Završi se, uz Allahovu pomoć, Sveopćeg Gospodara i najvećeg Darovaoca, ovaj rad (prijevod *Pendname*)" (Ibidem, str. 101).

Zaključak

Na temelju prve verzije prijevoda *Pendname* i iz stihova koji su citirani u radu može se primijetiti da je hafiz Hulusi imao istančan osjećaj za poeziju, a i sam je pisao stihove na perzijskom jeziku. Tome u prilog govori i činjenica da je hronogram za džamiju u Gornjem Rahiću sastavio na sva tri orijentalna jezika, a odlučio se za onaj na perzijskom jeziku (Attar, 1990: 14.). Međutim, nakon redakture prof. Saliha Trake potpuno su izmijenjene stilske i semantičke odlike prve verzije prijevoda. Treba imati u vidu, a prema navodima Envera Mulahalilovića, da je hafiz Hulusi stihove prevodio u slobodnom jedanaestercu, te zbog toga njegov prijevod nije ni mogao biti

doslovan, a niti opisan. On je nastojao u poetskoj formi prenijeti suštinsko značenje stihova, a ne kroz stihove objašnjavati pojedine termine, na šta je ukazano kroz primjer termina *arif*. Pristup prof. Trake redakтури prijevoda *Pendname* može se motriti kao nedostatak osjećaja za poeziju, ali i kao refleksija pristupa koji su tradicionalni Mesnevihani imali kada se radi o prijevodu *Mesneviye* Mevlane Dželaluddina Rumija. Naime, oni su *Mesneviju* prevodili u prozi uz dodatna pojašnjenja u zagradi, te je prijevod više nalikovao komentaru, i zbog toga se u njihovom prijevodu gubila poetska forma mesneviye. Samo u ovom kontekstu može se razumijevati redaktura objavljenog prijevoda *Pendname*.

Izvori i literatura

Izvori

Registar Envera Mulahalilovića.

Rokovnik – *Prijevod Pendname* (1981), Lična biblioteka Mulahalilović Enver, Tuzla.

Literatura

Attar, Feriduddin Muhammed (1990) *Pend – Nama*, prijevod Hafiz Mehmed Hulusi Mulahalilović, El-Kalem, Sarajevo.

Ćurić, Hajrudin (1983) *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Veselin Masleša, Sarajevo.

Drkić, Reisi, Munir, Ehsan (2021) “Dalāyel wa āsar-e rewāy-e Pandnāme-ye mansūb be Attār dar

Bosni”, *Gawhar-Guya*, Vol. 14. No. 2 (sequential 45), pp. 151–170.

Halilović, Palić, Šehović (2010) *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet u Sarajevu.

Moker, Mubina (2010) “Utjecaj *Pendname* u oblikovanju sufijske misli u BiH”, *Znakovi vremena*, vol. 13, br. 48/49, str. 277 – 297.

Moker, Haverić, Mubina, Đenita (2010) *Perzijsko-bosanski rječnik*, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo.

Mulić, Jusuf (2013) “Čačak medresa u Brčkom”, *Novi Muallim*, god. XIV, br. 54, str. 126–133.

Ždralović, Muhamed (1988) *Bosanskohercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, II, Svjetlost, Sarajevo.

Abstract

Reinterpretation of the translation of *Pendname* by Hafiz Mehmed-ef. Mulahalilović Hulusi

Mubina Moker

This paper aims to present an authentic translation of *Pendname* by Hafiz Mehmed-ef. Mulahalilović Hulusi, recorded in Rokovnik, which is kept today in the Library of the Bosniak Institute in Sarajevo. Rokovnik belonged to the Mulahalilović family from Tuzla, more precisely to Enver Mulahalilović, the son of Hafiz Hulusi. Rokovnik dates from 1981 and has been kept as a gift from Alija Širbegović to the Bosniak Institute since May 2001. The paper will show differences, on the semantic and stylistic level, between Hulusi’s translation of *Pendnama*, which was recorded in poetic form, and the prose translation published by the Publishing Center of the Islamic Community in BiH El-Kalem, in 1990.

Keywords: Ahmed-ef. Mešić, Hafiz Hulusi, Salih Trako, *Pendnama*, Zijauddin-ef. Huršidić.

Inv. br. 112/R.

LIČNA BIBLIOTEKA
Muhamedalović Erzet
TUZLA

Datum Lavin Date

II receipt

Feriduddin Muhamed Attar:

Pendi Attar

(Pseudonym)

KINJIGA SAUJETA

Preporučeno s perz. jezika:

Hafiz Mehmed-Zulusi Muhamedalović

Yoruzi Rahic'

1322/1904

Datum Lauva Date

ATAROVI SAVJETI

Neka je Allah zadovoljan od
vas i od vas (s nama i s vama).

Zaštiti nas, Allahu, od prokletog šej-
tana i počinjen u ime Allahva, li-
lostivog, Samilosnog.

I UVOD

1) ^{onom Čistom Gospodaru}
Meiznjevna Avala (Allahu, Svevišnjem i
Savršenom)

koji imao šaci zemlje udahnu.

2) ^{On}
Onom (Allahu) koji Ademuu dušm udahnu,
od potopa ^{On} dade spas Nuhuu.^{x)}

3) ^{xx)}
Onom (Allahu) koji naredi ojetuu,
i zasluženu kaznu dade Adl kavuu.

x) Alucija (i šārā) na Kurānu, : XXI: 76, ✓

xx) " " " " " : XLI: 16, LIV: 18-19 ✓

Datum Larva Date

	Strana
O lišavanju i samoodricanju	LXX 145
O pažnji prema musafiru	LXXI 152
O vrijednosti sadake	LXXII 153
O poštivanju uzvišenog Allaha	LXXIII 154
O raskidanju prijateljstva	LXXIV 155
O održavanju rodbinskih veza	LXXV 158
O čojstvu i časti	LXXVI 159
O siromaštvu i bijedi	LXXVII 161
O buđenju iz ućmalosti	LXXVIII 162
Dodatak (od nepoz. autora)	LXXIX 166
Dječnik	169

Tuzla, 23. Šabana 1407. h.g.
21. aprila 1987. m.g.

Recendant: Mue. Osmanović